

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ОКРЕМИХ НАПРЯМІВ ПРАВОЗНАВСТВА

УДК 340.12

doi: <https://doi.org/10.33270/02201901.109>

Гвоздік О. І. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3146-2120>

Логічні засоби оптимізації слідчої діяльності

Метою статті є пошук логічних засобів підвищення ефективності аналізу слідчих версій, доказових матеріалів і свідчень, а також системне розроблення технології використання таких засобів у практичній діяльності слідчих. **Методологія.** Метод порівняльного аналізу використано для виявлення джерел основних суперечностей, що простежуються в найпоширеніших методологічних підходах до розв'язання окресленої проблеми в сучасній літературі. Методи логічного моделювання, узагальнення та формалізації застосовано в процесі розроблення логіко-евристичних стратегій та алгоритмів оптимізації розслідування. **Наукова новизна.** На підставі методологічного інструментарію сучасної логіки в статті розроблено алгоритм оптимізації розслідування правопорушень, який надає можливість систематизувати евристичні й пошукові процеси в цій сфері діяльності. Крім того, запропоновано низку рекомендацій щодо технології ефективного застосування зазначеного алгоритму в слідчій практиці. **Висновки.** У статті обґрунтовано, що в поєднанні зі знаннями й досвідом у криміналістичній та оперативно-розшуковій сферах методи логічного аналізу відкривають широкі можливості щодо підвищення ефективності слідчої діяльності. Зокрема, методика, що ґрунтується на логіко-евристичних стратегіях розслідування й алгоритмах «фільтрації» версій на підставі достовірних даних, є дієвим засобом систематизованого звуження пошукового діапазону в процесі планування та проведення слідчих дій. Така методика може бути підґрунтям для розроблення аналітичних стратегій оцінювання достовірності й достатності матеріальних доказів і свідчень.

Ключові слова: методологія слідчої діяльності; ефективність слідчих дій; оптимізація розслідування; логіка розслідування; логічний аналіз версій; логічні критерії доказовості; технологія логічної організації розслідування.

Вступ

Проблематика, пов'язана з дослідженням чинників оптимізації слідчої діяльності, вочевидь, не потребує обґрунтувань її актуальності. Причому переважна більшість досліджень у цьому напрямі зосереджена на нормативно-регулятивних, процесуальних, криміналістичних, оперативно-розшукових, спеціально-тактичних й інших аспектах юридичної теорії та практики. Водночас на тлі таких безсумнівно значущих досліджень існує надто мало робіт, присвячених аналізу саме логічних засобів згаданої оптимізації. Зазвичай у сучасній літературі представлено узагальнення щодо класифікації методів розслідування правопорушень (Chornous, 2017), аналіз базових принципів організації слідчої діяльності (Kolodina, 2019), проблеми оптимізації прийняття тактичних рішень у процесі розслідування (Bululukov, 2016), проблеми й напрями вдосконалення науково-технічного забезпечення слідчої діяльності (Shevchuk, 2017), методика збирання та підстави оцінювання доказів у процесі такої діяльності (Zinchenko, 2019; Tiaglo, 2018; Shaptala, 2019; Shulhin, 2019) тощо. Причому чимало дослідників цих питань доходять висновку, що, крім наукових узагальнень досвіду практичної діяльності слідчих, потребують розроблення проблеми використання в цій сфері теоретико-модельного й евристичного підходів (Shevchuk, 2017; Fahsing, 2016; Kolodina, 2019). Зокрема, ідеться про необхідність створення

загальної теорії та методології слідчої діяльності, які ґрунтувалися б на результатах застосування методу формалізації (насамперед логічної) як засобів гарантування об'єктивності й узагальнованості їхніх засад (Kravchuk, 2019).

Мета і завдання дослідження

З огляду на зазначене, метою викладеного в цій статті дослідження є пошук логічних засобів оптимізації розслідування правопорушень в аспекті підвищення ефективності аналізу слідчих версій, доказових матеріалів і свідчень. Для цього передбачено вивчення основних напрямів дослідження такої проблематики в сучасній науковій літературі, побудова й обґрунтування алгоритму застосування логіко-методологічного інструментарію для забезпечення раціональної системності слідчих дій та окреслення технології використання згаданого алгоритму в практичній діяльності слідчих.

Виклад основного матеріалу

Оптимізацією певної діяльності є забезпечення максимально можливого підвищення її ефективності в аспекті досягнення її цільових результатів. Водночас коефіцієнт згаданої ефективності (E) визначається відношенням ступеня такої результативності (P) до здійснених затрат (матеріальних, енергетичних, часових та ін.) (3):

$$E = P / Z$$

Очевидно, що результативність одних і тих самих ресурсів істотно залежить від способу організації діяльності, до якої вони залучені. Причому серед таких способів найбільш раціональним (тобто оптимальним) вважатиметься той, за якого кожна одиниця затрат забезпечуватиме найвищі результати, а, отже, дозволить досягти поставленої мети найменшими зусиллями.

Коли ж ідеться про слідчу діяльність, то її оптимізація передбачає збільшення ефективності форм і методів розкриття правопорушень. Для цього потрібна така її організація, котра б уможлиблювала раціональнішу системність й оперативність збору інформації по справах, висування й аналізу слідчих версій, оцінки наявних доказів, кваліфікації протиправних дій тощо. Адже при безсистемному (хаотичному) підході, коли пошук здійснюється, так би мовити, «навмання», не оминаючи багатьох «тупикових» шляхів, найчастіше втрачається той дорожочинний час, з плином якого стрімко згасають шанси на розкриття справи. Тож з метою раціоналізації згаданої діяльності вбачається за доцільне звернення до логіко-аналітичних засобів, за допомогою яких можна було б окреслити методологічні основи підвищення ефективності слідчих дій.

Зазначимо, що через низку труднощів застосування класичної дедуктивної логіки до аналізу міркувань у процесі розслідування у цьому відношенні здебільшого апелюють до індуктивно-ймовірнісних засад, на підставі яких обґрунтовуються стандарти слідчої діяльності та алгоритми її оптимізації (Epoch, Fisher, & Spectre, 2012; Tiaglo, 2018; Dagan, 2018; McCann, 2016; Smith, 2018). Проте такі стандарти нерідко призводять до низки парадоксів (Pardo, 2019) і до того ж індуктивно-ймовірнісні міркування найчастіше не відзначаються доказовою силою. Тож розробка алгоритмів оптимізації слідчої діяльності передбачає пошук шляхів доцільного поєднання таких міркувань з дедуктивними принципами обґрунтування.

Насамперед згадаємо, що на стадії попереднього слідства здійснюється збір фактичних даних, на підставі яких уможлиблювалося б формулювання, бодай найбільш загальних версій щодо гіпотетичної картини розслідуваного правопорушення. Адже одні й ті самі наслідки останнього (зафіксовані у таких даних) можуть бути спричинені різними констеляціями чинників й обставин. Однак вести мову про вирішеність слідчої справи можна лише тоді, коли зібрана доказова база є достатньою для *однозначних* відповідей на її ключові питання (оскільки в іншому разі висновки слідства піддаватимуться цілком обґрунтованим сумнівам). Відповідно, у подальшому ході розслідування пошук додаткової фактичної інформації має бути

спрямованим на мінімізацію потенційних варіантів картини розслідуваного правопорушення (аж до єдино можливого способу її відтворення, узгоджуваного з зібраною доказовою базою).

З логіко-семантичного огляду, будь-яка первинна (найбільш загальна) версія є множиною (найчастіше – доволі широкою) тих можливих ситуацій, у які «вписуються» наявні фактичні дані по справі. Скажімо, якщо зафіксовані наслідки вчиненого вбивства дозволяють висунути низку таких загальних версій, як «вбивство з корисливих мотивів», «вбивство з метою помсти», «вбивство на ґрунті ревності» тощо, то, зрозуміло, що кожна з них охоплює численну множину своїх потенційних варіацій, котрі відрізнятимуться за своїми суб'єктивними й об'єктивними складовими, а також за їхніми можливими комбінаціями. Проте такі множини можуть бути суттєво звуженими внаслідок систематизованої «логічної фільтрації» тих гіпотетичних картин вчинення протиправного діяння, що несумісні з перевіреними даними, а також шляхом логічного поглинання більш загальних версій їхніми специфікаціями, конкретнішими за змістом та значно меншими за обсягом.

Розглянемо ці логіко-методологічні засоби детальніше. Почнемо з того, що залежність ймовірнісної оцінки версії V від наданого свідчення E визначається відомою теоремою Бейєса:

$$P(V/E) =$$

Тут вираз $P(V/E)$ означає ймовірність версії V за умови свідчення E; – ймовірність сумісності V та E (тобто шанси їх синхронного підтвердження), а $P(E)$ – апіорна ймовірність підтвердження самого свідчення E. Тобто ймовірність підтвердження V за умови E залежить від того, яку частку в множині ситуацій, що підтверджують E, займає множина випадків, у яких V і E підтверджуються одночасно. Якщо, наприклад, 15 % чоловічого населення мікрорайону Н. досягли пенсійного віку, то ймовірність того, що випадково вибраний мешканець чоловічої статі, що проживає у цьому мікрорайоні, виявиться пенсіонером, складає 0,15.

У тому разі, коли області визначення V і E (тобто множини випадків, у яких, відповідно, підтверджувалися б версія V та свідчення E) не перетинаються (у символічному запису $\Phi_T(V) \cap \Phi_T(E) = \emptyset$), $= 0$, а, отже, і ймовірність істинності версії V за умови свідчення E також становитиме 0. Тож таке свідчення дозволяє обґрунтовано відхилити цю версію (як, скажімо, у випадку відсутності серед працівників деякого підприємства осіб, що мають судимість, можна відкинути припущення про наявність судимості у громадянина К. на підставі свідчення, відповідно до якого К. є працівником цього закладу).

Щойно розглянутий принцип може бути покладений в основу вироблення алгоритму систематизованої мінімізації версій і поетапного звуження сфери пошуку єдино прийняттого

рішення в слідчій справі. Для цього уявімо, що на підставі даних попереднього розслідування було висунуто декілька загальних версій, одна з яких – V_i – охоплює доволі широку множину можливих ситуацій Φ_T (V_i). Нехай також відомо, що обставина O_1 є важливою у розслідуваній справі; тож подальший хід слідства варто спрямувати на встановлення наявності чи відсутності зазначеної обставини. Причому в обох випадках (як у разі підтвердження наявності O_1 , так і у разі її спростування) пошуковий діапазон Φ_T (V_i) буде істотно звужено: за умови підтвердження O_1 «відпаде» та частина цього діапазону, що передбачає відсутність O_1 у контексті V_i ; якщо ж O_1 буде спростовано, то Φ_T (V_i) зменшиться внаслідок відхилення тієї його частини, що передбачає наявність даної обставини. Наприклад, якщо в процесі подальшого слідства підтвердиться, що смертельний удар жертві було нанесено шульгою, то будуть відхилені всі варіанти за участю вбивці-правші, і навпаки.

Аналогічно здійснюватиметься подальше скорочення пошукового діапазону на наступному етапі після з'ясування наявності чи відсутності обставини O_2 тощо. Причому за цю обставину доцільно обирати таку, що зрідка трапляється в залишковому (звуженому після «фільтрації» обставиною O_1) пошуковому діапазоні. Адже тоді підтвердження O_2 дозволятиме «відсікати» тим більшу частину ситуацій, несумісних з O_2 , чим меншою є частка можливих випадків розвитку розслідуваної події, котрі узгоджуються з цією обставиною. Або ж, навпаки, якщо обставина O_2 поширена на більшість таких випадків і вдається довести її несумісність з певними вже перевіреними фактами, то разом з O_2 «відпадатиме» й уся ця більша частина сфери пошуку, суттєво мінімізуючи останню.

До речі, не так вже й рідко трапляються випадки, коли виявлені та ретельно перевірені нові обставини справи дозволяють відхилити не лише частину області визначення певної загальної версії, заснованої на даних попереднього розслідування, але й усю цю версію загалом. Такі ситуації можуть бути пов'язані як з виявленням нових фактів, логічно несумісних з ключовими ознаками такої версії, так і з можливими фальсифікаціями попередніх експертиз (на жаль, «людський чинник» та суб'єктивну зацікавленість учасників слідчо-процесуальних дій не варто виключати).

Показовою є одна з «резонансних» справ, фігурантом якої був суддя, що, керуючи автомобілем у стані сильного алкогольного сп'яніння, виїхав на смугу зустрічного руху та здійснив наїзд на мотоцикліста, унаслідок чого той помер на місці ДТП. Причому, використовуючи свій службовий статус і позаслужбові зв'язки, винуватцю події вдалося сфабрикувати фальшиві доказові матеріали. Зокрема, це був висновок

судмедекспертизи про нетверезість водія мотоциклу, а також документальна фіксація даних про спричинене зіткненням взаємне розташування автомобіля, мотоцикла й тіла загиблого мотоцикліста, котре б свідчило на користь версії про наїзд останнього на припаркований біля тротуару зустрічної смуги автомобіль судді.

Це дало підстави адвокату підсудного опротестувати звинувачення. Адже, згідно з дією презумпції невинуватості, вина вважається доведеною, якщо за наявної доказової бази не будуть прийнятими інші версії розвитку подій, в контексті яких підозрюваний потенційно міг би бути непричетним до скоєння даного правопорушення. У розглядуваному ж випадку на перший план висувалася саме одна з таких версій. До того ж на її користь свідчила відсутність сліду від гальмування автомобіля, що схилило суд до прийняття позиції захисту, згідно з якою винуватцем зіткнення був саме мотоцикліст.

Однак представник державного обвинувачення, з огляду на те, що й до цього випадку підсудний неодноразово був помічений у керуванні автомобілем наїждитку (уникаючи належної відповідальності), наполіг на додатковому розслідуванні цієї справи. Під час такого розслідування було з'ясовано, що відсутність гальмівного сліду була зумовлена саме відсутністю належної реакції п'яного водія: він навіть не помітив свого виїзду на смугу зустрічного руху й практично не загальмував у момент зближення з мотоциклом. Версію ж захисту стосовно того, що автомобіль судді стояв, а не рухався назустріч мотоциклістові, було спростовано через її очевидну суперечність фактові (котрий, до речі, чомусь не фігурував у справі при першому її розгляді), згідно з яким слід від охолоджуючої рідини, вилитої з пробитого радіатора автомобіля, простягався позаду нього на кілька десятків метрів. Також проти цієї версії свідчили залишені на проїзній частині сліди уламків мотоциклу, що були виявлені під днищем автомобіля та позаду нього.

Нарешті, поспіхом готуючи фальшивий акт судмедекспертизи, його автори (мабуть, для більшої «переконливості») поставили такий індекс концентрації алкоголю в крові мотоцикліста, який не існував у практиці жодного з експертів, які були долучені до розслідування цієї справи. Тож низка логічних суперечностей, що впливали як з версії захисту, так і з наданої ним доказової бази, стали свідченням навмисної фальсифікації справи й сприяли виявленню об'єктивної істини у подальшому слідстві.

Ще одним логічним засобом оптимізації слідчих дій є, як вже згадувалося, систематичне упорядкування версій шляхом своєчасного поглинання так званих «версій-консеквентів» (тобто таких, що є дедуктивними наслідками

інших версій). Скажімо, якщо версія V_2 логічно випливає з версії V_1 ($V_1 \rightarrow V_2$), то V_2 поглинається V_1 , тож її можна не враховувати у подальшому аналізі.

Це зумовлено такими обставинами. По-перше, у разі $V_1 \rightarrow V_2$ перша є вужчою за своєю областю визначення (обсягом множини підтверджуючих ситуацій), ніж друга: $\varphi_T(V_1)$ є підмножиною $\varphi_T(V_2)$. Так, наприклад, твердження В – «Дії підозрюваного П. є протиправними» логічно випливає з твердження А – «Дії підозрюваного П. можна кваліфікувати як посадовий злочин», оскільки $\varphi_T(A)$ – множина можливих ситуацій, що підтверджують істинність А, є підмножиною $\varphi_T(B)$ – відповідної області визначення В. Тож кожен випадок, що потрапляє в множину посадових злочинів, автоматично є елементом ширшої множини протиправних дій. Аналогічне співвідношення є між областями визначення версій V_1 та V_2 . Однак в процесі розслідування правопорушень нас цікавить не розширення, а навпаки – звуження обсягу сфери пошуку.

По-друге, згідно із законом обернено пропорційного відношення між логічним обсягом та змістом інформації, версія V_1 , будучи інтерпретованою на вужчій об'єктній області, ніж версія V_2 , є багатшою у змістовно-інформаційному плані й включає до свого контексту ключові ознаки більш загальної версії V_2 (а, отже, логічно поглинає останню). Як от у щойно наведеній аналогії, твердження А (щодо наявності ознак посадового злочину у діях підозрюваного П.) іманентно включає ознаки істинності твердження В (стосовно протиправного характеру дій П.), оскільки будь-яка злочинна дія відзначається таким характером. Відповідно, маючи більш конкретизоване твердження А, можна знехтувати значно абстрактнішим твердженням В, досягаючи тим самим збільшення концентрації кваліфікаційної характеристики дій П. Подібним чином, нехтуючи формулюванням версії V_2 , яка поглинається версією V_1 (за умови $V_1 \rightarrow V_2$), ми раціоналізуємо логічний аналіз розслідуваної справи, з одного боку, у напрямку зростання інформативності досліджуваних версій, а з іншого – у напрямку мінімізації пов'язаних із ними пошукових областей.

Ефективність пошукового алгоритму, заснованого на розглянутих вище принципах логічної «фільтрації» та логічного поглинання, можна продемонструвати на досить простій ситуаційній моделі, яка з будь-якого погляду аналогічна слідчому процесові. Уявімо, наприклад, що нам належить розгадати задумане кимось число: при цьому той, хто його задумав, повідомив нам лише те, що воно є двозначним парним натуральним числом (будемо вважати цю інформацію аналогом даних попереднього

розслідування). Для отримання додаткової інформації ми можемо запитувати нашого співрозмовника виключно про кратність цього числа (тобто, на які числа воно ділитиметься без остачі). До речі, у цій ситуаційній моделі наші можливості поповнення відомостей про шукане число обмежено такими «побічними» його ознаками, оскільки у реальній слідчій практиці ми маємо справу здебільшого з непрямими доказами.

Почнемо з того, що свідчення про «двозначність», «натуральність» та «парність» шуканого числа дозволяють висловити таку загальну версію, що дане число знаходиться в діапазоні 40-а парних натуральних чисел (від 10 до 98 включно, оскільки решта чисел «відфільтровуються» вихідними даними). Далі, знаючи те, що будь-яке число можна подати у вигляді добутку простих чисел (тобто таких, які не розкладаються на інші множники), взятих у деякому натуральному степені ($2^k \cdot 3^l \cdot 5^m \cdot 7^n \dots$), ми запитуємо, чи ділиться це парне число не тільки на 2, але й на 2^2 . Отримавши ствердну відповідь, можна, по-перше, «відкинути» з пошукового діапазону всі ті парні числа, що не діляться на 4 (тобто на 2^2), і, по-друге, поглинути версію про парність шуканого числа більш конкретною та звуженою версією про його подільність на 4. Причому сфера пошуку зменшиться майже вдвічі – з 40 до 22 чисел, що відповідатимуть розширеним свідченням.

Після заперечної відповіді на запитання про подільність цього числа на 2^3 , ми отримуємо можливість додаткового скорочення пошукового діапазону, вилучивши з нього всі числа, що діляться на 8 (тобто 2^3). Таким чином, це ще одне подвійне скорочення: з 22 чисел залишаться 11.

Про кратність шуканого числа 2^4 навіть не варто запитувати, оскільки за такої умови воно б ділилося і на 2^3 ; а це, як з'ясувалося, не відповідає дійсності. Тож переходимо до наступного простого числа (яким є число 3), ставлячи відповідне запитання нашому співрозмовникові. Нехай останній відповів, що задумане ним число ділиться на 3. Тоді можна упорядкувати наявну інформацію, звівши її до ще більш концентрованої версії про те, що це число є кратним 12 (раз воно ділиться одночасно на 4 і на 3). Ця версія поглинати всі попередні більш загальні та об'ємні версії (щодо подільності цього числа на 2, на 2^2 , на 3) та звужить область пошуку до 8 варіантів.

Негативна відповідь на запитання про подільність цього числа на 3^2 дозволить додатково відхилити з попереднього пошукового обсягу ще й 2 числа, кратні 9 (36 та 72), залишивши тим самим 6 варіантів: 12, 24, 48, 60, 84 та 96. Відповідно, про кратність задуманого числа трійці у вищих степенях запитувати вже недоречно (інакше воно б ділилося і на 3^2).

Зрештою, отримавши ствердну відповідь на запитання про подільність цього числа на 5, ми можемо однозначно стверджувати, що було задумано число 60 (як єдине у щойно звуженому пошуковому діапазоні число, що є кратним п'яти).

Отже, як бачимо, застосування описаного логіко-аналітичного алгоритму дозволяє суттєво спростити та систематизувати процедури, пов'язані з певними пошуковими діями. Причому, звичайно ж, кожна сфера, у якій здійснюються такі операції, має свою специфіку, котру необхідно враховувати поряд з окресленими вище загальнометодологічними засадами. Зокрема, коли йдеться про практику розслідування правопорушень, варто зважати на те, що, на відміну від більшості об'єктів наукового пізнання, тут велику роль може відігравати так званий «суб'єктивний фактор» (людські емоції, інтереси, мотиви тощо). Тож у цій царині окрім об'єктивної інформації нерідко доводиться стикатися з різноманітними виявами лжесвідчень, фальсифікацій, блефу тощо. Перед нами постають не статичні об'єкти, а доволі динамічні картини подій, котрі часто дуже важко осмислювати з огляду на ті логічні принципи, що передбачають синхронічну оцінку аналізованих ситуацій.

Водночас зазначені обставини не є приводом для песимістичних висновків щодо значущості логічних методів в аспекті оптимізації слідчої діяльності. Адже, скажімо, існують вельми дієві логічні засоби виявлення невідповідностей і фальсифікацій у свідченнях (так звані «логічні пастки» для хибної чи свідомо спотвореної інформації). Що ж стосується згаданого «дисонансу» між динамізмом реальної картини правопорушення та «статичністю» логічних принципів і схем, то таку картину завжди можна подати як певну множину синхронічних зрізів (на кшталт окремих кадрів кінематографічної плівки), до кожного з яких ці логічні засоби є цілком застосовними.

Проілюструємо деякі з особливостей застосування описаного евристичного алгоритму побудови стратегії слідчої діяльності на матеріалах фрагментів однієї з кримінальних справ, розслідування якої, до речі, було надто затягнуте у часі через недостатню компетентність слідчого, що її вів, і тим самим мало не «зависло» взагалі. Цю справу було порушено за фактом смерті гр. С., тіло якого було знайдено у дворі багатоповерхового будинку, де мешкав потерпілий. Розташування тіла й характер отриманих ним травм свідчили про його падіння з вікна власної квартири, що знаходилась на восьмому поверсі.

Після першого ж огляду місця події слідчий, не знайшовши жодних слідів боротьби у квартирі С., вирішив швидко закрити цю справу через «очевидність ознак самогубства». Його міркування були такими: 1) смерть С. може пояснюватися

лише трьома альтернативними базовими версіями: а) нещасним випадком; б) самогубством; в) вбивством (навмисним чи з необережності); 2) якби це було вбивство, то у квартирі мали б залишитись бодай якісь сліди боротьби чи безладу, спричиненого нападом на жертву; 3) якби це був нещасний випадок (а такий теоретично міг статися, з огляду на чималий вміст алкоголю в крові потерпілого), то, мимовільно випавши з вікна (а не вистрибнувши чи будучи виштовхнутим), його тіло мало б зачепити вмонтований під ним кондиціонер; однак жодних слідів такого зіткнення не виявлено. Тож, на думку слідчого, це було «типове самогубство».

Проте, як слушно зауважує з цього приводу Р. Жіро, «перше правило при розслідуванні справ зі смертельними наслідками має полягати у тому, щоб розглядати версію про самогубство в останню чергу, коли будуть підстави для відхилення інших версій, зокрема про вбивство» (Girod, 2015, p. 9). Адже, як переконає досвід, людина полишає цей світ найчастіше не з власної волі. Тож, якщо ретельніше проаналізувати розглядувану справу, то «фільтрація» суперечливих версій мала б бути дещо іншою.

По-перше, тіло жертви лежало на асфальті долілиць, тоді як на голові потерпілого також було розсічення від удару тупим предметом, яке не могло бути спричинене падінням (судячи з його локалізації ближче до потиличної частини, а також на підставі інших трасологічних ознак). До того ж на голові, одязі та за коміром потерпілого виявлено численні дрібні залишки скла від розбитої пляшки, що свідчило про можливе оглушення жертви перед тим, як викинути її з вікна.

По-друге, у разі самогубства, С. радше стрибнув би з балкона (принаймні, це був значно «зручніший» спосіб), а те, що тіло було знайдено навпроти вікна, схиляє до припущення про намагання справжнього винуватця події приховати свою участь у ній. Адже в процесі скидання тіла потерпілого з балкона, його значно ймовірніше могли помітити випадкові свідки.

По-третє, на підвіконні не було слідів від ніг чи взуття С., котрі б свідчили про те, що він самостійно виліз на нього, а не був кимось виштовхнутий.

Ці обставини спонукали до повернення справи на дослідження, під час якого справу було перекваліфіковано з самогубства на вбивство.

Тож, як бачимо, однією з найсуттєвіших особливостей слідчої діяльності є те, що не всі значущі для розслідування обставини можуть бути виявлені одразу (та й помічені взагалі). Окрім того, навіть будучи очевидними, вони можуть по-різному тлумачитися різними суб'єктами слідчої діяльності.

Нарешті, не будь-які свідчення можна впевнено вважати достовірними, а ті, що навіть є такими, найчастіше не є достатніми для строго однозначного висновку у справі. Відповідно, оптимізація такої діяльності передбачає насамперед максимально можливе звуження області пошуку рішення у тому чи іншому аспекті справи шляхом відхилення усіх тих його потенційних варіантів, які неможливо узгодити з системою перевірених даних у розслідуваній справі.

Так, після зведення набору загальних версій щодо причин смерті С. до версії про його вбивство постала необхідність її специфікації в аспекті суб'єктивних й об'єктивних характеристик, здійснювана на підставі додаткових достовірних даних. У випадку розглядуваної справи, відсутність ознак зламу замка вхідних дверей та слідів його відкривання за допомогою відмички свідчили про те, що хазяїн сам впустив убивцю до свого помешкання. Отже, очевидно, що вони були добре знайомі. З квартири С. не було вилучено ніяких цінних речей, що відхилило версію вбивства з метою пограбування. Це суттєво звужувало версійний діапазон, висуваючи на перший план припущення про вбивство на ґрунті особистого конфлікту та поглинаючи усі більш загальні версії, шляхом логічного перехресування яких це припущення було утворене.

Далі інформацію про коло достатньо близького оточення потерпілого було отримано шляхом аналізу його телефонних контактів. Остання телефонна розмова С. відбулася з його колегою К. за дві години до загибелі С., а відслідковування динаміки переміщень цього абонента засвідчило про його перебування за адресою, де мешкав потерпілий, яке збігалось з орієнтовним часом смерті С. Ці обставини дозволяли розглядати К. як найбільш імовірного підозрюваного в цій справі. І хоча, звичайно ж, вони не були достатніми для однозначного висновку про його причетність до розслідуваного вбивства, вони відіграли вирішальну роль у визначенні найбільш конструктивної стратегії подальших слідчих дій.

Під час допиту підозрюваний К. заперечував свою вину, апелюючи до «логіки здорового глузду»: мовляв, вони домовилися з С. про зустріч для обговорення умов погашення грошового боргу, який С. був винен К.; однак це була не та сума, через яку йдуть на вбивство; тим більше, бажаючи повернення своїх грошей, К. не мав резону вбивати свого боржника. Тож, узгодивши їхні фінансові питання, вони, трохи випивши «за взаєморозуміння», мирно розійшлися.

На перший погляд, начебто цілком прийнятна картина. Проте після детальнішого її аналізу

постала низка питань, на які К. не спромігся дати несуперечливих відповідей. По-перше, якщо за часово-просторовими параметрами своєї локалізації (відслідкованої за номером його мобільного телефону) він мав бути принаймні свідком події (адже було зафіксовано, що К. пішов з її місця вже після падіння С.), то чому він не повідомив про цей факт органи поліції? По-друге, чому на місці події не виявилось пляшки з-під коньяку, який вони пили, та келиха з відбитками пальців К.? Адже, якби С. насправді зважився на самогубство, то навряд чи перед його здійсненням він подбав би у такий спосіб про забезпечення алібі К. По-третє, як інакше можна пояснити свіжі залишки крові К. у щілинах паркету квартири С., аніж так, що підозрюваний намагався ретельно знищити усі сліди злочину, але, вірогідно, прибираючи друзки розбитої об голову потерпілого пляшки, порізався об скло? Тим більше, що на долоні підозрюваного насправді був слід від недавнього порізу. Тож, попри намагання підозрюваного заплутати слідство завідомо хибними свідченнями, їх логічний аналіз на підставі ретельно перевірених фактів дав змогу переконатися у їхній неправдивості й, відповідно, зміцнив думку слідства щодо справжніх причин такого приховування істини.

Не вдаючись до нюансів подальшого розгортання слідчих дій у цій справі, зауважимо лише про той логічний принцип, згідно з яким у процесі розслідування вдалося, так би мовити, «дотиснути» підозрюваного сукупним «тягарем» зібраних проти нього доказів. Очевидно, що з огляду на аксіоматичний закон виключеного третього, будь-яка версія може відповідати чи не відповідати дійсному стану речей, а, отже, вважатиметься або істинною, або хибною. Тому сума ймовірностей припущень стосовно істинності та хибності будь-якої версії становитиме 1 (що означає безсумнівну істину):

$$P(V) + P(\neg V) = 1.$$

Цей закон є справедливим і для суми ймовірностей таких припущень, оцінюваних на підставі певної гами свідчень $\Gamma(E_i)$:

$$P(V/\Gamma(E_i)) + P(\neg V/\Gamma(E_i)) = 1.$$

З останнього виразу отримуємо формулу ймовірнісної оцінки версії V за умов наявних свідчень $\Gamma(E_i)$:

$$P(V/\Gamma(E_i)) = 1 - P(\neg V/\Gamma(E_i)).$$

Тобто свідчення $\Gamma(E_i)$ тією мірою посилюють переконаність в істинності версії V , якою вони послаблюють гіпотезу щодо її хибності. Тож що менш імовірно за таких свідчень буде припущення про хибність V (яке охоплює множину усіх несумісних з версією V сценаріїв розвитку подій), то ближчим до 1 (істини) буде підтверджувальність V цими свідченнями. Наприклад, якщо з колоди, яка

налічує 36 карт, хтось примудряється 4 рази поспіль витягнути одну й ту саму карту (ретельно перетасовуючи колоду після кожної спроби), то ймовірність випадкового збігу таких подій становитиме $(1/36)^4 = 1/1679616$. Тобто версія щодо відсутності будь-якого шахрайського втручання у суто об'єктивну «гру випадку» буде практично неймовірною, а, отже, майже не лишатиметься сумнівів стосовно протилежної версії.

«Зламавшись» під тиском непорушної констеляції доказів, підозрюваний К. (у згадуваній вище кримінальній справі) все ж таки зізнався, що, доволі захмелілі, вони почали сваритися. На пікові емоцій, намагаючись якомога болючіше зачепити К., С. вдався до принижень чоловічої гідності підозрюваного (посилаючись на скарги дружини К., з якою у С., за його словами, уже досить тривалі стосунки). Саме в цей момент С. підвівся й потягнувся за цигарками, що лежали на полиці позаду нього, а К., спалахнувши від люті, вдарив його пляшкою та спробував інсценувати самогубство С.

Таким чином, теоретико-методологічний аспект планування та проведення слідчої діяльності є одним з найсуттєвіших її компонентів. Тож важко не погодитись з такими застереженнями: «Кожен, хто свідомо висуває звинувачення, не будучи достовірно переконаним у винуватості особи, ... чи закриває справу, яка насправді не є вирішеною, є гіршим за злочинця, котрого він випускає на волю. Належне розслідування є непорушним стандартом для юридичної професії та має стати перепорою для правопорушень.

Неспроможність теоретично планувати розслідування справи та вирішувати її логічно обґрунтованим шляхом є професійно недбалим, некоректним, неетичним та аморальним» (Girod, 2015, p. 8).

Наукова новизна

На підставі методологічного інструментарію сучасної логіки в статті розроблено алгоритм оптимізації розслідування правопорушень, який дозволяє систематизувати евристичні та пошукові процеси у цій сфері діяльності. Також запропоновано низку рекомендацій щодо технології застосування такого алгоритму в слідчій практиці.

Висновки

Поряд зі знаннями та досвідом у криміналістичній та оперативно-розшуковій сферах методи логічного аналізу відкривають широкі можливості в аспекті підвищення ефективності слідчої діяльності. Зокрема, методика, що ґрунтується на логіко-евристичних стратегіях розслідування та алгоритмах «фільтрації» версій на підставі достовірних даних, є дієвим засобом систематизованого звуження пошукового діапазону в процесі планування та проведення слідчих дій. Крім того, така методика може бути підґрунтям для розроблення аналітичних стратегій оцінки достовірності й достатності матеріальних доказів і свідчень.

REFERENCES

- Bululukov, O. (2016). Optymizatsiia taktychnyh rishen: subiektyvna ta obiektyvna obumovlenist [The optimization of tactical decisions: subjective and objective conditionality]. *Problemy zakonnosti, Legality Issues*, 133, 166-177. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.133.70650> [in Ukrainian].
- Chornous, Yu. (2017). Metodolohichni zasady kryminalistychnoho zabezpechennia rozsliduvannia zlochyniv [Methodological principles of forensic support of criminal investigation]. *Filozofski ta metodolohichni problemy prava, Philosophical and methodological issues of law*, 1(13), 63-75. Retrieved from <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/351> [in Ukrainian].
- Dagan, H. (2018). The New Legal Realism and The Realist View of Law. *Law & Social Inquiry*, 43(02), 528-553. doi: <https://doi.org/10.1111/lsi.12319>.
- Enoch, D., Fisher, T., & Spectre, L. (2012). Statistical evidence, sensitivity and the legal value of knowledge. *Philosophy and Public Affairs*, 40(3), 197-224.
- Fahsing, I. (2016). *The Making of an Expert Detective: Thinking and Deciding in Criminal Investigations*. Univ. of Gothenburg.
- Girod, R. (2015). *Logical Investigative Methods: Critical Thinking and Reasoning for Successful Investigations*. N.Y.: CRC Press.
- Kolodina, A. (2019). Evrystychnyi pidkhid do pobudovy metodyky rozsliduvannia: aktualni pytannia [Heuristic approach to constructing the techniques of investigation: actual issues]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava, Scientific herald of public and private law*, 2(3), 142-149. doi: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.3-2.22> [in Ukrainian].
- Kravchuk, O. (2019). Formalizatsiia informatsiinoho mehanizmu derzhavnogo upravlinnia u sferi okhorony hromadskoho poriadku (na prykladi rozsliduvannia zlochyniv) [Formalization of informational mechanism of state governing in the field of common order (on the example of crime investigation)]. *Visnyk Derzhavnogo universytetu "Zhytomyrska politekhnik", Bulletin of Zhytomyr Polytechnic State University*, 1(87), 185-189. doi: [https://doi.org/10.26642/jen-2019-1\(87\)-185-189](https://doi.org/10.26642/jen-2019-1(87)-185-189) [in Ukrainian].

- McCann, M. (2016). Preface to *The New Legal Realism*. (Vols. 1-2). Cambridge University Press. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139683432.001>.
- Pardo, M.S. (2019). The paradoxes of legal proof: A critical guide. *Boston University Law Review*, 99:233, 233-290.
- Shaptala, N. (2019). Vnutrishnie perekonannya pid chas otsinky dokaziv u konstytutsiynomu sudovomu protsesi [Inner conviction during the evaluation of evidence in a constitutional trial]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoyi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific herald of the National academy of internal affairs*, 1(110), 22-28. doi: <https://doi.org/10.33270/01191101.22> [in Ukrainian].
- Shevchuk, V. (2017). Problemy vdoskonalennia nauково-tehnichnoho zabezpechennia slidchoi diialnosti [Problems of scientific and technical support's improvement of investigative activity]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu, Issues of counteraction to criminality*, 33, 108-122 [in Ukrainian].
- Shulhin, S. (2019). Dostatnist dokaziv yak pidstava pryiniattia protsesualnykh rishen slidchym ta prokurorom [Sufficiency of evidence as a basis for the adoption of procedural decisions by the investigator and prosecutor]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia, The law and the state administration*, 2(35), 2, 109-116. doi: <https://doi.org/10.32840/pdu.2-2.16> [in Ukrainian].
- Smith, M. (2018). When does evidence suffice for conviction? *Mind*, 127(508), 1193-1218.
- Tiaglo, A. (2018). O standartakh dokazatelstva [About the standards of proof]. *Forum prava, The forum of law*, 1, 88-94. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1239007> [in Russian].
- Zinchenko, V. (2019). Dostatnist dokaziv u khodi zakinchennia dosudovoho rozsliduvannia [The sufficiency of evidence during the completion of a pre-trial investigation]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, Juridical scientific electronic journal*, 4, 237-240. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/63> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Булукув О. Оптимізація тактичних рішень: суб'єктивна та об'єктивна обумовленість. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 133. С. 166–177. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.133.70650>.
- Чорноус Ю. Методологічні засади криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 1 (13). С. 63–75. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/351>.
- Dagan H. The New Legal Realism and The Realist View of Law. *Law & Social Inquiry*. 2018. Vol. 43. Issue 02. P. 528–553. doi: <https://doi.org/10.1111/lsi.12319>.
- Enoch D., Fisher T., Spectre L. Statistical evidence, sensitivity and the legal value of knowledge. *Philosophy and Public Affairs*. 2012. Vol. 40. No. 3. P. 197–224.
- Fahsing I. The Making of an Expert Detective: Thinking and Deciding in Criminal Investigations. Univ. of Gothenburg, 2016. 108 p.
- Girod R. Logical Investigative Methods: Critical Thinking and Reasoning for Successful Investigations. N.Y. : CRC Press, 2015. 270 p.
- Колодіна А. Евристичний підхід до побудови методики розслідування: актуальні питання. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 3. Т. 2. С. 142–149. doi: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.3-2.22>.
- Кравчук О. Формалізація інформаційного механізму державного управління у сфері охорони громадського порядку (на прикладі розслідування злочинів). *Вісник Державного університету «Житомирська політехніка»*. 2019. № 1 (87). С. 185–189. doi: [https://doi.org/10.26642/jen-2019-1\(87\)-185-189](https://doi.org/10.26642/jen-2019-1(87)-185-189).
- McCann M. Preface to *The New Legal Realism*. Cambridge University Press, 2016. Vol. I, II. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139683432.001>.
- Pardo M. S. The paradoxes of legal proof: A critical guide. *Boston University Law Review*. 2019. Vol. 99:233. P. 233–290.
- Шаптала Н. Внутрішнє переконання під час оцінки доказів у конституційному судовому процесі. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1 (110). С. 22–28. doi: <https://doi.org/10.33270/01191101.22>.
- Шевчук В. Проблеми вдосконалення науково-технічного забезпечення слідчої діяльності. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 33. С. 108–122.
- Шульгін С. Достатність доказів як підстава прийняття процесуальних рішень слідчим та прокурором. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Т. 2. С. 109–116. doi: <https://doi.org/10.32840/pdu.2-2.16>.
- Smith M. When does evidence suffice for conviction? *Mind*. 2018. Vol. 127. Issue 508. P. 1193–1218.
- Тягло А. О стандартах доказательства. *Форум права*. 2018. № 1. С. 88–94. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1239007>.
- Зінченко В. Достатність доказів у ході закінчення досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 237–240. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/63>.

Стаття надійшла до редколегії 27.02.2020

Hvozdiuk O. – Doctor of Philosophy, Professor, Professor of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3146-2120>

Logical Means of Investigative Activity Optimization

*The purpose of the article consists in a search of logical means of enhancing the efficiency of analysis of investigative versions, evidential materials and testimonies, and also in systematic elaborating the technology of application such means in investigators' practical activity. **Methodology.** The method of comparative analysis is used for the exposure of sources of basic contradictions, traced in the most widespread methodological approaches to decision of the examined problem in modern literature. The methods of logical modeling, generalization and formalization are used during the elaboration of logical heuristic strategies and algorithms of investigative optimization. **Scientific novelty.** Basing upon the methodological tools of the modern logic, there's constructed an algorithm of investigative activity optimization, which allows systematizing heuristic and searching procedures in this field. Besides, there's proposed some recommendations, concerned with the technology of effective using the mentioned algorithm in investigative practice. **Conclusions.** There's proved that, being used in association with knowledge and experience in forensic and detective operational spheres, methods of logical analysis open wide opportunities in enhancing the efficiency of investigative activity. Particularly, the technique, grounded upon logical heuristic strategies of investigation and algorithms of version «filtration» on proved data base, is an effective mean of systematized narrowing of searching diapason during the planning and conducting the investigative procedures. Moreover, such technique can serve as a ground for elaborating the analytic strategies for the evaluation of certainty and sufficiency of material evidences and testimonies.*

Keywords: investigative methodology; efficiency of investigative procedures; optimization of investigative activity; investigative logic; logical analysis of versions; logical criteria of provability; technology of logical arrangement of investigation.